

Др Момчило Зечевић: СЛОВЕНСКА ЉУДСКА СТРАНКА И ЈУГОСЛОВЕНСКО УЈЕДИЊЕЊЕ

(Институт за савремену историју и НИП Експорт-прес — Београд 1973)

О стварању државе југословенских народа 1. децембра 1918. године, о свим оним сложеним и бурним процесима и догађајима који су претходили том чину, како прије тако и у току четворогодишњег најкрвавијег до тада свјетског обрачуна (1914—1918), а посебно у последњој његовој години — написано је веома много радова, који су и разноврсни и различити по свом карактеру и начину третирања проблема уједињења народа на словенском југу. Па и поред тако великог броја радова, међу којима има и врло познатих научних расправа и студија, феномен уједињења југословенских народа још није потпуно обрађен. Чини се да изостаје у тој обради аспект друштвено-економске и идејно-политичке узрочности и неминовности која је довела до тог квалитетног скока у развиту наших народа. Добрим дијелом литературу о југословенском уједињењу карактерише разматрање последица, што је проистекло из оних сложених политичких, националних и социјалних конфликта који су пратили новостворену државну заједницу од првих дана њеног живота па до априлског слома 1941. године. Како се политички живот у Југославији између два свјетска рата одвијао у крајње заоштреним односима између српске, хрватске и словеначке буржоазије, а нарочито између великосрпске и великохрватске буржоазије на питању подјеле власти, што је поворено имало врло драматичне тренутке и водило завршетку крајње трагичном по интересе заједничке државе — то се таква ситуација рефлектовала и на историографију о уједињењу 1918. године. Српска и хрватска буржоазија, занемарујући допринос и значај борбе осталих југословенских народа и напредних снага, за стварање нове државе, истицале су да је уједињење углавном њихово дјело. Због тако наглашеног српског, односно хрватског

национализма, мало је било објективног приказа улоге и других политичких и друштвених снага, појединаца или група које су дале видан допринос конституисању њу југословенске мисли и уједињења. Наглашавање интегралног југословенства и унитаризма такође је било уперено против објективног научног сагледавања улоге оних грађанских партија, револуционарног радничког покрета, политички независних група и појединаца који су дјеловали у правцу стварања југословенске државе.

Међутим, у последње двије деценије приступило се, у више научних центара, планским научним истраживањима свих оних чињеница релевантних за што објективније, материјалистичко сагледавање рада, значаја, доприноса и историјске улоге како појединих грађанских партија тако и других снага и појединаца чије је дјеловање било од утицаја на развитак и оживљавање југословенске идеје, односно њено претварање у реалност на крају I свјетског рата. Захваљујући таквом организованом научном раду појавило се више значајних студија и монографија у Београду, Загребу, Љубљани, Титограду и другим научним центрима.

Студија др Момчила Зечевића — *Словенска људска странка и југословенско уједињење* настала је као резултат реализације програма научних истраживања Института за савремену историју у Београду (одбрањена је као докторска дисертација 1. јула 1972. године, на Филозофском факултету у Љубљани). Појавом ове обимне студије (515 страна), која је добро научно фундирана, стручна и шира јавност, посебно она са српскохрватског језичког подручја, добила је могућност да више сазна не само о улози и мјесту СЛС, као водеће грађанске странке у Словенији према уједињењу, него и разумијевању целокупног положаја и односа сло-

веначког народа у вријеме завршне фазе рјешавања проблема уједињења.

Политичке партије и организације имале су значајну, а неке чак и доминантну улогу и утицај на конституисање национално-политичког концепта у појединим југословенским земљама. Једна од таквих била је, без сумње, и Словенска људска странка, која има значајно мјесто и улогу у оживотворењу идеје о југословенском уједињењу. Зечевић је успио да нам дочара значај ове политичке грађанске партије — која крајем XIX и у првим деценијама XX вијека постаје најснажнија и највећа организована политичка снага у Словенији — у процесу стварања југословенске државне заједнице. Аутор је минуциозним научним истраживањима архивске грађе, проучавањем штампе, мемоарске и политичке литературе, консултовањем великог броја других политичких списа и публикација, као и врло обимне и различите историјске литературе — успио да презентира сва она факта од значаја за разумијевање става ове странке према уједињењу.

Своја научна истраживања др Зечевић је смјестио у вријеме од 1917—1921. године, тј. „од Мајске декларације до Видовданског устава“, како и стоји у поднаслову студије. Опредјељујући се за овај временски оквир, он се правом истиче да су у њему дошле до изражаја „у борби за ослобођење и националну еманципацију“ стварни интереси словеначког народа, „како у самом чину уједињења, тако и доцније у заједничкој држави“.

Значај ове студије је прије свега у чињеници што она баца више свјетлости на словеначку компоненту уједињења, на допринос најмасовније и најауторитативније политичке грађанске партије словеначког друштва, без чега се не може потпуно разумијети и схватити питање југословенског уједињења, као и сагледати читави онај сложени процес, бурни токови кроз које је та идеја пролазила све до доношења Видовданског устава 1921. године. И

хронолошки, када је у питању словеначка компонента југословенског уједињења, аутор је 1917. годину узео као почетну, а 1921. као завршну у тој историјској најсудобоноснијој фази борбе за стварање и стабилизацију југословенске државе. То је вријеме када је развој ратних догађаја нагловјештавао неминовни слом Централних сила и побједу Антанте, то је вријеме када се идеје југословенства и тежње за уједињењем народа на словенском југу интензивирају, постају преокупација и политичких странака, организација, националних буржоазија, затим социјалистичких снага и истакнутих појединаца, како међу нашим народима у оквиру Аустро-Угарске тако и ван ње: у редовима политичке југословенске емиграције у Лондону, код српске владе на Крфу, црногорских грађанских либералних политичара, присталица уједињења у Паризу.

У уводном дијелу студије Зечевић је дао осврт на присуство југословенског питања у политици СЛС прије 1917, истичући да се идеје југословенства и тежње за зближавања Словенаца са осталим југословенским народима јављају приближно у исто вријеме када и код осталих југословенских народа и да имају, донекле, своју заједничку историју. Разумије се, југословенска идеја код словеначког народа имала је и свој специфични ход, али ход који се уклапао у она општа југословенска кретања и стремљења што долазе до изражаја почетком XX вијека. Укратко: на концизан начин саопштена нам је историја југословенског питања у словеначком политичком животу, прије него што је ово питање ушло у своју завршну фазу, актуелизирано познатим догађајима (1917—1918), у посљедње двије године првог свјетског рата, кад је постало извјесно више него икада раније да ће се срушити зграда црно-жуте монархије. Говорећи о носиоцима југословенске мисије и стремљења, аутор каже:

„Развитак југословенске мисли у политичком животу словеначког народа везан је превасходно за

програмску оријентацију и активност најважнијих словеначких политичких странака, клерикалне, либералне и социјалдемократске, тј. Словенске људске странке (СЛС), Народнонапредне странке (ННС) и Југословенске социјалдемократске странке (ЈСДС). Од свих словеначких политичких странака и група најзначајнија је била Словенска људска странка. Не само као носилац словеначких визија југословенства у првим годинама нашег века и њихов најбољи тумач, већ и због тога што је као најјача странка била и стварни политички израз већег дела словеначког народа, одлучујући фактор у унутрашњем политичком животу и пресудан на спољњем плану“.

Разрађујући даље ову масау ау, отор је показао какав је био карактер југословенског процјема ове најзначајније политичке словеначке грађанске странке, указујући да је њен концепт имао клерикално политичко обиљежје са више варијанти и путева његовог остваривања и реализације. Посебно је наглашен значај концепта Јанеза Евангелисте Крека и његових присталица који се карактеришу и до првог свјетског рата дубоком оданошћу „идеји југословенског зближавања“, без обзира на одређене заблуде и „идеализам при сагледавању практичних рјешења“. Аутор с правом истиче да су балкански ратови имали одређеног утицаја на „јачање националнореволуционарних тежњи међу словеначком, католичком ђачком и студентском омладином“ и да су допринијели да она учини „крупан корак на проширивању уских основа словеначког „клерикалног југословенства““.

По аутору, и друге двије словеначке политичке партије: Народнонапредна странка и Југословенска социјалдемократска странка „у својим национално-политичким концепцијама у начину решавања југословенског питања, нису биле далеко од основних поставки које су доминирале у програму клерикалног табора“ Ипак, стоји чињеница да Југословенска социјалдемократска странка, добрим ди-

јелом идеолошки и социјално повезана са далеко снажнијом њемачко-аустријском социјалдемократском странком пред први свјетски рат и све до пред његов крај, разумије се, југословенској идеји није посвећивала, као што је словеначком националном питању, посебну, рекли бисмо, одговарајућу пажњу. Чињенице говоре да је СЛС била најпуније ангажована на његовању и оживо-творењу југословенске мисли у словеначким земљама и прије и у току првог свјетског рата. Истину, првих година рата положај СЛС, као и осталих политичких странака у Словенији, постао је прилично тежак, па се политичка активност углавном сводила на унутрашња страначка питања. Ради се о времену када замире рад Парламента у Бечу и кад владајући кругови у Аустро-Угарској заводе војни апсолутизам. Ново стање највише је погодило словенске народе у Монархији, при чему су највише трпјели Словенци. У условима војног режима није било могуће организовати политичку активност ни клерикалне странке ни словеначког католичког покрета у цјелини. Редови СЛС почели су да се осипају, а све више је долазило до изражаја и сукоб у страначком вођству, што је нарочито постало јасно у јануару 1917. године. Али сукоб око питања југословенског програма СЛС, који је актуелизиран око доношења Мајске декларације и у вријеме декларацијског покрета уопште — имао је за последицу афирмацију и политичко актуализирање југословенске идеје, „њен бржи продор у најшире слојеве словеначког народа“. Управо, тај нови моменат и обрт у политичком животу даће нов импулс политичком ангажовању СЛС као највеће, најмасовније и организационо најизграђеније странке у словеначком народу.

Први дио ове монографије третира Словенску људску странку и њено ангажовање према југословенском уједињењу и стварању заједничке југословенске државе. Управо, у овом дијелу се обрађује историја југословенског питања онако како га је заступа-

ла и реализовала СЛС од 30. маја 1917. до 1. децембра 1918. године, односно од одношења Мајске декларације у Бечу до проглашења уједињења југословенских земаља у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца у Београду. У политичком животу словеначког друштва уопште, а посебно СЛС, овај период (од годину и по дана) представља један од најсложенијих и најбурнијих периода у његовој историји. На основу анализе нових историјских чињеница и драгоцјених података, аутор даје широку и сложену лепезу идеја и догађаја који су доминирали не само у крилу СЛС, већ и код других политичких странака и организација у Словенији. Прегледно излаже и прати еволуцију југословенске политике СЛС, зависно од догађаја који су настајали како у Монархији тако и изван ње, дајући им савремено тумачење. Један од најзначајнијих, преломних догађаја на питању југословенског уједињења у словеначком клерикалном покрету био је обнова парламентаризма у Монархији и стварање услова за слободну комуникацију и договарање међу југословенским и другим словенским политичарима, посебно Чесима. Захваљујући тим новим политичким моментима и односима, најзад 30. маја 1917. године настаће позната Декларација Југословенског посланичког клуба у Бечу, позната као Мајска декларација, у којој је програм за рјешење југословенског питања формулисан као компромис политичара из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Војводине. Мајска декларација за клерикалне политичаре у Југословенском посланичком клубу у ком је утицај политичких првака из СЛС Ј. Крека и А. Корошеца био врло велики и значајан, требало је да постигне, како то Зечевић, једноставно али у основи тачно, истиче, „три основна резултата: да поново, у међународним условима, истакну потребу решавања југословенског питања у Аустро-Угарској; да укажу на нужност његовог решавања; да у том циљу окупе од тада расуте и нејединствене политичке снаге Југосло-

вена и да на крају, заједно са њима, како аустројским владајућим круговима, тако и силама Антанте, изразе свој национални интерес за стварање југословенске државе са ослоном на Аустрију и кућу Хабзбурга“.

Мајска декларација представљала је значајан напредак, извршивши врло снажан утицај мањевише на све политичке странке и њихова вођства, ангажујући за крајњи циљ: борбу свих југословенских народа за остваривање јединства, за потпуну националну и политичку еманципацију, наравно, у оквиру остварења буржоаско-класних интереса, што је било далеко од решавања југословенског националног и социјалног питања револуционарним средствима и методама.

Писац рељефно приказује држање СЛС у прва три мјесеца 1918. године, у вријеме када је њено вођство „водило интензивну политичку кампању за окупљање ширих слојева народа захваћеног декларацијским покретом“. То је био период унутрашње консолидације странке у чијим је редовима иначе било доста подвојености. На питању уједињења Југословена у оквиру Аустро-Угарске и стварању „самосталне југословенске државе“ средином 1918. године постигнуто је значајно политичко окупљање југословенских политичких странака и група. У свему томе ново вођство СЛС на челу с Антоном Корошцем имало је превасходну ријеч међу словеначко-хрватским југословенским оријентисаним политичарима.

У осталим поглављима првог дијела студије аутор указује на еволуцију политичких ставова СЛС и саме идеје југословенства. То се јасно испољавало на ставу странке према стварању Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба, у мисији Антона Корошеца у Женеви и Паризу, у односу на склапање Женевског споразума и нарочито њеном држању према уједињењу 1. децембра 1918. год.

Акт уједињења аутор с правом карактерише као споразум врхова српске са врховима хрватске и словеначке буржоазије, што је имало далекосежне посљедице за

живот југословенских народа у заједничкој држави. Истина, ово мишљење није ново. О томе је доста писано и дате су прихватљиве историјске оцјене. Међутим, у овој студији ново је то да Зечевић „у чину проглашења прводецембарског акта, донетог од стране југословенских буржоаских кругова на недемократски начин“, у чему је СЛС врло активно учествовала од почетка до краја, успјешно даје политичку панораму и процјену клерикалног вођства словеначке буржоазије, које је у право у прихватању таквог уједињења видјело перспективу да учествује у подјели власти у новој југословенској државној творевини. При томе аутор налази оправдање за заокрет и одступање вођства ове странке „од својих програма и принципа у националној политици“, а то другим ријечима значи одступање од демократских захтјева за уједињење југословенских земаља, истичући да су те промјене настале под притисцима великосрпске буржоазије и њене перфидне политичке игре. Нема сумње да је постојао и притисак великосрпске буржоазије и њена перфидна игра и политичка комбинаторика да што прије дође до онако недемократског акта о уједињењу. Али то је само једна страна истине. Друга лежи, поред онога што је аутор већ истакао, у сплету веома сложених међународних околности у којима су се нашле и словеначке покрајине и национални интереси словеначког народа. Због тога се и словеначка буржоазија журила да у новој државној заједници колико-толико обезбиједи своје националне и класне интересе, јединствено тржиште које је посебно било атрактивно за словеначку буржоазију као најразвијенију у оквиру граница државе која се конституисала. Није био, наравно, без утицаја за вођство СЛС у цјелини ни моменат растућег револуционарног расположења у радничком покрету и земљи и страх од ширих социјалних покрета, односно социјалистичке револуције, чији су се знаци под идејама Октобра запажали и у на-

шим земљама. Све је то убрзавало споразумијевање и, наравно, одступања од раније израђених принципа о демократском начину уједињења.

У другом дијелу књиге аутор разматра политичко дјеловање и држање СЛС у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца у периоду од 1. децембра 1918. до 28. јуна 1921. године, односно од проглашења уједињења до доношења Видовданског устава. Странка, као и многе друге, дјелује у овом периоду у новим политичким условима, у заједничкој југословенској држави, учествујући у образовању прве владе Краљевине СХС. Овај дио књиге има шест поглавља, која чине цјелине зависно од етапа у развоју догађаја и организационог и политичког конституисања нове државе. Тако се разматрају питања сазива привременог народног представништва, избора за уставотворну скупштину, покушаја стварања југословенске клерикалне странке, односно према српским грађанским странкама (односно посебно радикалној демократској), ставу према отварању хрватског питања, затим спровођењу припремних мјера за доношење устава, преласку странке у опозицију крајем 1920. године и испољавању отпора увођењу централистичког устава.

Анализирајући овај период живота и рада СЛС, аутор истиче да у измијењеној и „новој конституацији политичких односа и интереса, у борби између демократа и радикала за власт, Словенска људска странка није успјела да нађе прави политички ослонац и подршку за своје програмске ставове“. Међутим, оно што добрим дијелом карактерише овај период политичке ангажованости ове клерикалне странке, по Зечевићу јесте то да је она ради заштите страначких интереса и католичког покрета врло успјешно „спроводила политику на два колосјека, једну 'домаћу' у Љубљани и другу 'високу' у Београду, што јој је постало једно од главних тактичких оруђја у политичким борбама у југословенској политици између два свјетска рата“.

У цјелини узето, ова студија пружа и стручној и широкој јавности у нас потпунију представу о доприносу СЛС развоју идеје југословенства и рјешавању југословенског уједињења. Аутор је доста јасно показао да је она у првим годинама живота у заједничкој држави, иступајући као једна од водећих грађанских политичких партија, превасходно штитила словеначке националне интересе. Али оваква тврдња може се само условно прихватити, јер је под заштитом „словеначких националних интереса“ клерикално вођство ове странке, разумије се, подразумијевало углавном своје, буржоаске и ускокласне интересе, а не и интересе словеначке радничке класе. Напротив, она је стално од револуционарног расположења словеначке радничке класе заирала и страховала, и то је био велики разлог, између осталог, што се Словенска људска странка експонира као фактор очувања и консолидације југословенске државе онакве каква је створена 1. децембра 1918. године. У закључку о ставу СЛС и њеном залагању за одбрану и очување Краљевине СХС, у вријеме до доношења Видовданског устава, чини се, недостаје потпунија анализа економског фактора као битног за став и политичке погледе врхова клерикалног покрета који је окупио највећи дио словеначке буржоазије, а која је у единственом тржишту у новоствореној држави видјела велику шансу за свој даљи развитак. Управо, поред иначе тачних, исправних закључака др Зечевића, мислимо да битан разлог за залагање да се очува кохезија онакве

југословенске државе, упркос политичког разочарања клерикалних словеначких кругова — лежи и у чињеници да је словеначка буржоазија врло реалистички гледала на констелацију и међународних политичких прилика, схватајући да су, ипак, заштита од револуционарних побуна у држави СХС и њено „гладно“ тржиште — довољна компензација и разлог да се прихвати онакав концепт централистичког и унитаристичког уређења државе.

Студија представља видан допринос савременој историографији уопште. Надостаји и недоречености, којих свакако има, не умањују толико њену вриједност колико указују на сложеност проблема које је аутор морао да рјешава у свом истраживачком и аналитичком послу.

Чињеница да студија почиње врло опширним Предговором аутора омогућује да се и нестручњаци лакше уведу у њу. Добро је и то што је у закључку аутор у ствари дао јасан резиме. Све је то гаранција да ће књига бити топло прихваћена и од читалачке, а не само стручне јавности. Напомињемо да језгровит, течан и јасан стил такође чине да се ово научно историјско штиво са интересовањем чита. И та страна аутора одликује као човјека од пера и препоручује јавности.

Студија има и резиме на немачком језику, што ће омогућити да је користе и стручњаци на страни.

На крају дат је импозантан преглед извора и литературе коју је аутор употријебио у писању студије, као и регистар имена.

М. Дашкић

„НАСТАВА ИСТОРИЈЕ“ (Осврт на бројеве 1, 2, 3 и 4 за 1973. годину)

Настава историје — Настава појестичи — Настава по историја — Поук зодовине — излази као орган Савеза друштва историчара Југославије и третира историјску наставу на свим ступњевима образовања у нас. Под овим насловом (у коме се истовремено одражава језичка и национална рав-

ноправност) часопис излази од почетка школске 1967/68. године; у ствари чини наставак „Историјског прегледа“ који се угасио 1964. године услед неријешених финансијских питања.

Часопис *Настава историје* првенствено је намијењен наставницима историје, а његови издавачи